
EUSKALDUNAK ORAIN ETA BETI

Noizkoak eta Nungoak?

Galdera oiei erantzuteko. orain eun urte. Euskera bakarrik zuten jakintsuek esku artean.

Lan orretan ibilli diran geienak. danak ez ba'dira. apaizak eta prailleak izan dira: latīna bazekiten: griego ere bai: hebreo apur bat zeñek ez? Ortik Semiten izkerak ikastera pauso bat dago: pauso ori bat baño geiagok eman zuten.

Emendik kanpora eta Ekialdean. izenak topa zituzten emengoan antzeko berdiñak: Araxes erreka Ararat mendiararen azpitik... emen bazela (Araxes erreka eta Aralar mendia aren gairietik). . Arno erreka Italia' n, Amo mendia Mutriku' n...

Euskera

Zer ondorio atera zituzten Euskera utsarekin?

1/ Euskera ez dala Indoeuropeotarren izketariko bat... Aurrekoa dala... Aiek Europa'ko izkera eta kultura guztiak zapaldu eta desegin zituztela orain 3.000 urte... Ordurako Euskera zaarra zan eta dirau.

2/ Ekialde edo Orienteko. mintzaira zaarrek badutela Euskeraren antza apur bat... Eta. ortik edo, ondorio au atera zuten: andik etorri ziralda onera Euskaldunak.

3/ Erroa apaiz giputzak esaten diguna da, Adam'ek euskeraz egiten zuela (Erroa: "Paraiso Terrenal") eta Diharce de Bidassonet Abate prantzesak bere "Histories Cantabres" liburuan diñoenez Kreatzalleak berak be Euskeraz egite eban: José García Oregon Aramburu idazleak ere badu liburu bat izenburu onekin: "Euskera Paradisoko Izkera".

Guri gaur. esate auek barregurea ematen dipute: baña. eun urteko jakintzarekin ez zebiltzan ain bidetik alde. Orduko Biblia'ren agerpenak oso ziran motzak eta Adam'en denborek Jesus'en gandik 4.000 urteko aldea besterik ez zeukaten. Gure jakintsuek bazekiten Euskerak 6 000 urte zituela, lanabesak euskeraz arri itzakin sortu ziralako: aizkora. atxurra, artasiak, aiztoa, zulakaitza... eta abar.

Jakintzaren une aren egoerarako ez egozen ain gaizki landuak Adam eta Euskeraren arteko ar-emanak...

4/ Euskerak. bere erara, erakusten digu geure aurrekoen historia. Euskerak berak agertzen digu zer gauza eta zer izenegaz artu genduzen erromatarren eskutik. Esate baterako orra bi izen sagardotegietan bearrezkoak diranak: tolare eta kupela.

Zeñek ez leuke esango biak euskera utsa ez diranik?

Atan be, biak dira latin utsa: 'torcular' eta 'cupella'. Torcular, euskeraz tolare, murriztu egin da. silaba bat galduz: kupellak. berriz. zer-esana aldatu dau. Latīnez cupella cupa txikia da: guk. berriz. Kupela cupa aundia egin degu. Erromatarrek bi itz onek ardotarako erabiltzen ebezan; guk, ordea. sagardotarako. (EUSKERA-ZAINTZA aldizkarian. XXIII zenbakiaren 13-15 orrialdean zerrenda luzca dator erromatarrek erakutsitako gauzen izenekin).

Latīnezko itzak erromatarren erara gorde ditu Euskerak: C beti da K (pace=pake): H ere K da ("aher belste" idatzi eben orain bi milla urte Pireneetako arlosa batean eta guk "aker" esaten degu K bihurturik H ori).

Euskera eta euskal-edestia

Euskera gure historiaren gorde-lekua da. Gauzatxo bat agertuko dizuet Lekeitio'kca. Bi gizaldietan. XVI-XVII eunkietan, gutxienez ibilli ziran euskaldunek Ternua (Terranova) bidean arrantzarako: baña Utrech'eko Itunaren (1713) ondoren. ez ziran geiago joan 1927'garren urtean PYSBE bakallautan asi arteko guztian. Berreun urte joanik gabe.

Lekeitio'n, beste errietan bezela, aztuta zeukaten Ternua. Alaz ere 'Tierno-kabria' erabiltzen eben. kabra gorriska baten izen. Itxaskabra gorri-illuna da eta aiteztan arrapatzen da. Tierno-kabria. berriz, argi goa, kanpoko arraiña da. Nere aita PYSBE'ko Ontzietan Ternua bidean asita zegoen. makallautan. Gabon inguruan joan giñan biok Donosti'ra La Brecha izeneko merkatura bixigu billa. Kabra gorriskak egozan eder-ederrak eta onela esan neutson aitari:

– Kabra onek bai itxura polita emoten dahiela.

– Orrek Terranova'n ugari dagoz: baña guretzako probetxurik gabe.

Une aretan argitu zitzaidan burua: Lekeitio'n. berreun urtez ez iñor Ternua'ra joan eta ez dakite iñor sekulan an egon danik be; baña. kabra gorriska oneri orduko izena gorde diote, naiz zer esan nai duen, jakin ez. Or Ternua-kabria, Tierno-kabria biurtu. Galdutako oroipena, itzak gorde. Millaka orrelako gauza gordetzen ditu Euskerak bere sabelean; ikusten jakin bear.

Eta ez geure Historia bakarrik: Euskera Europa ko izkereen "subtractum" da; azpiko oiñarri antzeko zerbait. Bi urte dira Alcoy (Alicante) errian Ibero-idazkera bat agertu zala eta idazkerea iberoa izan arren. ango berba zerrenda batek euskeraren antza du. Euskera ilko

ba'litz. zelta, ibero eta Europa'ko mintzaira eta bizikerak, lagun bat galduko luteke...

Alaz ere. nundik etorri geran, Euskera utsakin. asma-tu ezin.

Orain 100 urtetik onera

Gaurko egunez. Euskera bakarrik baiño gauza geiago dauzkagu gure histori-aurreko bizimodua ezagutzeko.

Altamira koba-zuloa (Santillana del Mar - Cantabria). Koba orretako bisonte-gela zoragarria Santuola medikuak aurkitu zuen. Bera margolaria izanik. ez zion iñork sinistu: berberak egiñak zirala: gezurretan ari zala; gezurtero bat besterik ez zai a...

Amar urte luze iraun zuen gizon arren nekaldia. Amargarren urtea betetzeko, Les Comberelles Frantzia'ko leizean. agertu ziran marrazki berriak... baña. ordurako Santuola il berri zegoen: illerrira joanik zan, ezer jakin barik. Altamira'k eman zion biotz ondoko larria berarekin eraman zuen beste mundura...

Arrezkero eun baño leize geiago aurkitu dituzte. Borden in guruko Dordoña tik asi eta Asturias'erañño. Euskal-lerria koba guzti oien ardatza da. Bizkaia'ko Santimamiñe, Gipuzkoa'ko Ekain eta Altzerri. margoz eta xixilikatuz betetako leizeak dira. Koba onek Dordoña tik datoz Pirenee mendietara. eta onen bizkarretik zear sartzen dira Gipuzkoa. Bizkaia, Kantabria eta Asturias'en.

Beuren marrazki eta margoekin leize oiek. geure aurrekoen bizitza argitzen digute orain 20.000 urtetik onuntzarako bidean amar milla urtez... Hiztoria-aurreko zati ori agertzen digute su-ziri argitsu batzuen antzera...

Koba oien gaiñetik badira beste orrenbeste egoitzak izandakoak eta oietan ere, curen bizitzaren millaka arrasto utzi zizkiguten. Illobiak diran leizeak ere badira gure artean pillo bat.

Gauza onek asko ez dirala. badituguz geure mendietan. artzaiek beuren illentzako egiñiko bosteun trikuarri. Orain 5.000 urteko biziera erakusten digute oiek ere.

Geroago, gaurtik 3.000 urtez. Cromlechak etorri ziran geure erriaren ertz batera. eortzeko beste era baten agerpenak. Castro eta gaztelu egoitzak izan zituzten lagun.

Orain bi milla urteko erromatarren garaian, euskaldun jainko txikiei eskeiñitako arlosak, azaldu ziran Pirenee-mendietan.

Orra zenbat gauza berri. eun urtetik onera. antxiñako Euskal-lerria ezagutzeko lagungarri.

Mula eta Geneak

Oiek danak asko ez dirala, gau' eguneko euskaldunen odolak eta geneak beste bide berri bat eskeintzen digute noizkoak eta nungoak geran jakiteko.

Urtiaga da aitatutako egoitzak izan diran leizeetatik bat eta Deba'ko Itziar auzoan dago. Eta ango kaska-ezurretatik atera zuen D. Joxe Miel Barandiaran'ek hipotesis bat. susmo jakingarri bat. auxe: Euskaldunek ez zirala Ekainetik, Orientetik, etorri, bertako umeak ziralako; Cro-Magnon'etik zuzenean datoztelako.

Nola gertatu zan?

Urtiaga'ko koban bost kaska-ezur aurkitu zituen eta ezur aietatik atera zuen susmo ori. Eboluzioaren bitartez CroMagnon'eko askaziak. etniak, beste askoren artean, etnia berri bat sortu zuen Pirenee-mendien inguruan. Kaska-ezur batek CroMagnon'ekoen antza du eta besteak guruko euskaldunen berdiñekoak dira. 1936'garreneko anai-arteak gerrak estanda egin zuenean, On Joxe Miel Urtiaga'ko aztarnategian zebillen. kaska ezur -oiek eskuetan zituela. Susmo orren ondorena au da: Gu ez Bera iñundik etorri; bertakoak gera.

Odolak eta geneak egi biurtu dute Don Joxe Miel'en susmoa.

Odola

Nondik-nora ateratzen dute odoletik geure antxiñatana?

Iru odol mota daude gizakien artean: O, A eta B. Iru oien artean, garbia O da: ez ditu ez A eta ez B. Bi zerki auek giza-odolean sartutako bi kutsadura dira. A zerki Europa'ko Iparraldekoa da; B zerki, berriz. Ekialdekoa. Orientekoa. A eta B zerki edo elementoak odola kutsatzen dute. Garbia, beraz. O odolmota da.

Bertoko Euskaldunen artean, erdiak O odolmota dute; $\frac{1}{2}$ 45 odol mota A; besteak, % 5, odol mota B. B zerki Ekialdekoa ba'da euskalduna ez da Ekialdetik etorri. ez da Oriente'tik etorri. Euskera, eta besterik gabe. zebiltzanak, aiek bai urten zuten Ekialdetik etorri giñala: baña, odolak beste era batera erakusten digu. A zerki euskaldunek badute ia erria, % 45; kutsadura au Europa'ko Ipar-aldetik etorri zaigu gure artera. Baña. odolik garbiena Pirenee-mendietako Sartaldean. Occidentean, dago.

Nundik sartu zan A kutsadura euskaldunen odolean?

Ez digu iñork arazo ori argitzen baña, Europa'ren Iparraldekoa ba'da. andik etorri bear. Indoeuropeoena Europa erditik eta iparretik, European zear zabalduetako erria zan. Geurera ere bai: Araba eta Naparroa ko gallur askotan kokatu ziran orain iru milla urtetik atzera: eta geroago, Gipuzkoa eta Bikaian ere bai, lareun urte Kristo jaio aurretik. Erromatarrek. geure artean agertu ziranean, orduan galdu ziran mendi gallurretako (castro, castillo. castillite... gaztelu) egoitzetan bizi ziran indoeuropeoak. Nola galdu ziran ez dakigu, galdu zirala, baizik. Ainbeste A zerki edo elemento gure artean izateak gure artean urtu ziralaren antza ematen du. Nundik, bestela?

EUSKALDUNAK

B zerkia Ekialdekoa da eta oure artean $\frac{1}{5}$ besterik ez dago. Elemento onek lenago esandakoa argitzen digu berriro, euskalduna ez dala Ekialdetik etorri. Andik etorri izan ba'litz. B kutsaduraz beteta etorriko zan, Ekialdekoa bait da B zerki au...

Orra berriro On Joxe Miel Barandiaran'goaren susmoa argitu.

Odolaren zorioneko Rh

Oraintsu, 1944'garren urtean, kutsadura berri bat topa zute gizakien odolean eta orixe da Rh. Izena Macacus RHesus tximiñoaren izenetik artuta dago: arrek duen zerki edo elementoa da. Oso dago gizaki guztien artean zabaldua...

Arazo onetan be, euskaldunen odolak leku berezia du Europa'ko odol guztien artean. Rh gutxien Pirenee-mendietako gure ertzean dago. Ertz orretatik gora, beera ala Ekialdera, ugaritzen dijoa, batez ere, Ekialderantz. Asia'n eta Afrika'n dan ek dute Rh zerkia; guk. erri osoak ez degenez, ezta gutxiago ere, ez gera andik etorri. ez Asia'tik ez Afrika'tik; ancik etorri ezkeroz, kutxatuta etorriko giñan... Emen bertan sortuak gera; Rh gutxiena Euskalerra'ko Pirenee mendiek duten lekuan.

Orra susmoa berriro egiztatu.

Geneak

Geneei buruz zer diñozu?

Luigi Cavalli Sforza, Genova'ko italiar au. Laterri Batuetako Ikastola Nagusi batean, genetika arazoan dago irakasle. Eta jakintsu onek au diño: Euskaldunen genetatik ateratzen da. eurak dirala Europa'ko erririk zaarrena. Seure acaben aztarnak topatzeko, ez daukagu Historian atzera joan bearrrik; aztarna oiek gaur eguneko euskaldunen gorputzetan diraute. Eta, eurak dira jakintsuen azter-gai. "Orain 30.000 t'ite euskaldun guztiak zeuden Rh kutxaduratik aske. gaur % 30 besterik ez badira ere. Euren inguruko errietan $\frac{1}{15}$ bakarrik dira Rh gabeak". Onetan be, odola eta geneak. batera datoz.

Baña, zer dira gene onek?

Gorputzean bizirik diraun zati txikienari zelula, soinkizkin edo bizi-alea deitzen diote. Zelula onek badu beste kizkin edo nukleo bat ere eta beronen barruan. nukleo barruan, zurubi baten antzeko diran kromosomak; kromosoma edo zurubil onen mailletan daude geneak.

Kromosomari gun-aril ere deitzen diote eta kromosoma bakoitzeko 50.000 gene daude. Gene bakoitzak. mezu bereizi baten bidez (mensaje codificado). proteina bat sortzeko apaindura edo ordenamentua du.

Gure gorputzak izugarritzko lantegi baten antza du, eta

geneek zuzentzen dute miragarritzko gorputzaren naaste eta zailtasun guztien kopurua.

Gene oietan daude (Sforza jakintsuak dionez) munduko gizatal de bakoitzaren historia. Eta, berez, ez dira sekulan aldatzen.

Don Joxe Miel Barandiaran'gok susmoa artu eta bere ondorengo jakintsuek susmo ori egiztatu: Euskalduna, alegia, Cro-Magñon'eko gizakiaren ondorena da. Ez ba bere billa emendik inora joan bear.

Gaur-egunetako bideak

Ogeigarren gizaldi onetik aruntz gure Erriaren asiera billatzeko Euskera beste bide Tik ez zuten jakintzuek. Gaur, berriz, Euskera euskal odol -motak. Rh eta geneak dituguz artarako bide berriak.

Auek dira euskaldun biziengandik sortutako bideak; gaurkotasun guztia sabelean dabenak. Arkeolojia'tik artutako beste bide asko badaude gaur. atzo ez zeudenak. Ez dira bizidunen bideak, ildakoek utzitako arkeoloji aztarnak eta gizaldi onetan aurkituak.

Euskaldunen egoitza izan ziren leize zuloak: 20.000 urte.

Eleiza izan zirenak, manazki eta margoz beteak.

Illobi izan zirenak.

Trikuarriak. auek ere illobi: 5.500 urte.

Castro eta gazteluak, europatarren egoitzak: 3.000 urte.

Cromlechak eta tumuloak: illobi: 3.000 urte.

Erromatarren arlosa eta aldara: 2.000 urte.

Erromatarren galtzarak eta zubiak.

Gaurtik aurrera zer bide berri izango dituguz? Auskalo. Nork asmatuko zuen orain eun urte, arrezkero aurkitu diran ainbeste bide berri?

Paperak

Ondorengo euskaldunen historia paperak osatzen du; geure etsaiek idatzitako paperak.... Erroma'ko kultura txikitu zuten Ifar-aldetik agertu ziran Barbaro-basatiek. Aien ondoren, illuna.

Erri basati aietatik sortu ziran frankoak eta Bisigodoak. Frankoek Ipar-aldetik eta Bisigodoek Ego-aldetik, eraso zioten etenik gabe euskaldunci, urteak joan eta urteak etorri. Pirenee mendiak ziran euskaldunen gorde-leku eta ezin izan zuten erri basati onek euskalduna menperatu. Nola egoten da zaldi-perra goritua mailluaren eta ingudiaren tartean? Ala-moduz euskalduna Pranco eta Bisigodoen tartean.

Bisigodo errege guztien ikurra beti izan zan au: euskaldunak menperatu ditut; baña, ori gogo utsa gertatu

zan... Ori. idatzi bah euskaldunak gaiztoak zirala idatzi bai, nola frankoek ala bisigodoek. Prensa txarra izan degu beti: "Largos en facellas y cortos en contabas" izan ornen gara, "egiten luzeak. kontatzen motzak". Garai aietan ez giñan motz idazten. ezer ez bait genduen idazten. Motzago ezin. Orduko paperei begiratu ezker, euskaldunak beti izan gera gaiztoak, okerrak, erruki gabeko terrorista ankerrak... Eurak egiten zituzten sarraskiak eta erri txikizioak. oiek danak garaipen aipagarriak ziran dizdiraz eta oorez beteak... Eurak idazten zituzten burruka guztien kronikak eta beti jokatzten zuten curen buruca alde... Geuk ez gendukan iñor. geure alde idazteko...

Arabiarrak

Bisigodoek euskalduna menperatu eziñik dabilzala, arabiarrek agertu ziran Ego-aldetik eta unetxo batean zabaldu ziran baztar guztietara Ifaralderaiño, bisigodoak beuren mendean arturik.

Aldi aretan, euskaldunen artean. 'Ducado de Vasconia' sortu zan. Arabiarrak Pirenee-mendiak igaro eta Frankoen erreinoan aurrera jo zuten Bordenetik gora. Eudon, 'Ducado de Vasconia' ko buruzagiak eta Carlos, Francoen erregeak. aurpegi eman zioten AbDe-Raman arabiarri Poitier deritzan erri-inguruan. Bidea moztu eta atzera bota zuten arabiarrean gudarostea. Zearo zuntzituta geratu ziran eta lur jota. Gertakizun auen ondoren, iges egin zuten moroek: batzuk. Toulouse aldera eta beste batzuk, Ab-De-Raman buru. Erronkaritik igaro zituzten Pirenee-mendiak. Andik beera. pasadizo estu batetik pasatzean. erronkaritarrek arabien burua il zuten; orregaitik daukate. beure erriaren arrizko ikurrean, arabiar baten burua, 'Abdunamen' berbarekin.

Berjabetza edo Errekonkista

Eunki bat galtzeko. zortzi eunki jabetasuna berrezkuratzeko

Onela agertuko lizake. esanaldi batean. Errekonkista ain luzca Sartu ziran Afrika'tik Hispania'ra. E Salado ibaian burruka-aldia irabazi eta, besterik gabe. Peninsulan zear. Poitier' eraiño zabaldu ziran.

Arabiar jende ori eta curen ondoren etorritakoak. berriro Afrika'ra botatzeko. burrukan latz eginda gero, 800 Dute bear izan ziran. Goitik beera eraman zuten burruka ori, Ifarretik Egoaldera. Galizia ezkerrean, eta beste eskubiko muturrean Katalunia.

Galizia'k aurrera egitean Portugal sortzen du bere gallego izkera bereziakin; Katalunia'k ere berdin egiten du, bere mintzaira Valencia eta Baleares'era eramanez. Baskoiak zeuden Arangoi'en. Euskalerrian, Kantabria

aldean. Baskoiek aurrera doazela, gaztelera sortzen dute Errioxan bertan... Berceo eta San Millan lekuko eta testigu. Euskaldunen artean sortu zan Gaztelera eta 'Castelle' izena bera ere. lenengo aldiz Bilbao'tik gertu dagoen Mena ibarreko toki baten deitura zan. Berri auek San Millan de Yuso monastegian dagoen orduko liburu zaararak dionez.

Liburuak latinez daude; baña, latina argitzeko. 'Glossas' deritzaten apunte batzuek dituzte aldamenetan: Or daude gaztelera itz mordoia eta. euskerazko bi esaera (latina errezteko irakurleari) eta Castelle izena Mena'ko ibarrean.

Euskera erabiltzen ba'dute latina argitzeko, gaztelera ezik adierazten digu euskeraz ere bazekitela. Euskerazko bi esanaldi oietan, erderaren orde. euskera erabiltzen du. Idurituko zitzaion erderaz baño obeto entendituko zutela irakurleak, euskeraz esan ezker. Beraz, ez da gauza ain alderantzia, beste orrek esan zuena: "El castellano es el latín hablado por los vascos"... Orixe bakar'ik falta genduan...

Alan be, egiaren itxura badu esaera orrek: Erdera latinetik sortua da euskal agotan. Latinak. euskal agotik pasatzean, euskal kutsua artu du. Latinak bost bokal eta bi diptongo ae eta oe ditu: euskerak bost bokal diptongorik gabe. Erderak bost bokal oiek artu ditu, diptongorik gabe; euskerak bezela. Latinak bokal luzeak eta motzak ditu. Euskerak ez; erderak ere ez. Euskerak bokalen bat luzatu nai ba'du, errepika egiten ditu, bat bestearen ondoren ipiñiaz: zaarra. Ez dira bi bokal, bokal luze bat. baizik. Gauza bat azpimarratu nai degunean eta bere esan-naia sendotu, bi alditan esaten degu gauza bera: gozo-gozoa. on-ona, sendo-sendo, eder-ederra... Bokalakin egiten deguna, orixe berbera. Zaarra itzaren A ori, luzca da. Euskerak latinak bokal luzeetan berdin jokatzen du; motzetan ez. Zaarraren A bokal luzeari erdian H bat sartzea, bokal luze batekin bi egiten dira. Eta H aoskatu eskeroz. are ta okerrago. Latinarean antzeko diptongorik Euskeran ez ba'du, zertarako bear da bestelako bi bokalen artean Ha sartzea? Diptongoren arriskurik ba'lego, gaitzerdi; baña, bate arriskurik ez ba'da, zertarako da Ha? Alperrikako zailtasun ugariak sortzeko: orretarako bai, balio du. Iraultza baten 'símbolo plástico' a ba'da. orduan nagon ixilik.

Or. Errioxa euskaldunean, ipiñi dute jakintsuek Gaztelaren jaiotza eta milla urte bete diranean, San Millan'en jendetza agertu da ikusmiran: Erregea bera ere bai.

Deba'n. Urrillak 10. Urtea 1998.

ARRINDA'TAR ANES